

UDK 316.644-054.4(497.11 Novi Pazar):504.05/06
504(497.11)

Izvorni znanstveni rad.
Primitljeno: 15. 05. 2012.
Prihvaćeno: 28. 10. 2012.

RAZLIKE U PERCEPCIJI I DOŽIVLJAJU EKOLOŠKIH PROBLEMA STANOVNIKA NOVOG PAZARA

Darko Hinić

Department za psihologiju
Državni univerzitet u Novom Pazaru
Republika Srbija
e-mail: dhinic@np.ac.rs

Sažetak

U ispitivanjima ljudske percepcije ekoloških problema jasno su izdvojena znanja i uvjerenja formirana na temelju neposrednog, osobnog iskustva i svijest formirana na temelju eksternih izvora informacija i dominantnih globalnih uvjerenja. U ovom istraživanju bavili smo se prvom grupom pitanja, odnosno faktorima koji su utkani u izgradnju neposrednog iskustva s ekološkim problemima, s posebnim ciljem utvrđivanja potencijalne veze između života u određenim dijelovima grada (periferija i centar grada) i percepcije specifičnih ekoloških problema.

Nakon primjene polustrukturiranog intervjua, metodom konceptualne analize sadržaja, utvrđene su frekvencije percipiranih kategorija ekoloških problema na uzorku od 150 ispitanika djelomično stratificiranih po unaprijed određenim demografskim kvotama za spol, dob, obrazovanje, ekonomski status i mjesto stanovanja.

Najvažniji nalaz je da nisu utvrđene razlike po spolu, dobi i obrazovanju, već su statistički značajne razlike u odgovorima utvrđene kod stanovnika iz različitih dijelova grada (centar ili periferija). Naši rezultati također su u potpunosti u skladu s tezom da individue u najvećoj mjeri prepoznaju probleme koji se mogu konkretno opaziti u neposrednom okruženju, prije nego opće probleme na globalnom nivou. Ispitanike iz centra grada značajno više muče problemi sa smećem, prometom, bukom, nedostatkom zelenila i zbijenošću, a one s periferije problemi s lošom infrastrukturom, deponijima i divljim životinjama.

Konačno, ispitanici su uzroke postojećih ekoloških problema grupirali u nekoliko najistaknutijih skupina, i to: lošu ekonomsku situaciju i loše upravljanje nadležnih organa, nemar i neinformiranost građana te nedovoljnu primjena postojećih i nedostatak efikasnijih zakona.

Ključne riječi: ekološki problemi, dijelovi grada, percepcija životne sredine, zagađivači okoliša, zadovoljstvo životnim prostorom

UVOD

Ljudsko ponašanje uvijek se ostvaruje u određenom kontekstu, u određenoj fizičkoj sredini. Ljudska vrsta mijenja sve komponente fizičke sredine na pažljivo promišljeni način u skladu sa zakonima prirode i ekološke ravnoteže, ali ih također mijenja i nerazumno, odbacujući sva pravila, upozorenja i sve principe prirodne sredine. Zbog toga što je

stupanj ovih promjena postao drastično izražen s tehnološkim razvojem i promjenama u načinu realiziranja ljudske civilizacije, kao i zbog toga što te promjene sve više odstupaju od dinamičke ravnoteže kao ideala interakcije živih vrsta i životne sredine, javlja se sve veća potreba za organizacijom i planskim razvojem znanstvenih disciplina koje bi pratile ove promjene i predlagale adekvatne načine za njihovo amortiziranje i pravovremeno izbjegavanje racionalnom kontrolom i prilagođavanjem ljudskog ponašanja koje ih izaziva (Hinić, 2012).

Zadovoljstvo životnim prostorom (*residential satisfaction*) predstavlja veoma važan konstrukt u oblasti ekološke psihologije i definira se kao kognitivno i afektivno stanje koje individua formira prema prostoru u kojem živi i koje određuje njezino ponašanje prema toj sredini (Sundstrom, Bell, Busby, Asmus, 1996). To stanje se može odnositi na uže dijelove životne sredine kao što su domaćinstvo ili susjedstvo, ali i veće kao što je grad, pri čemu se najveći dio istraživanja bavi upravo ovim prvim (Robin, Matheau-Police, Couty, 2007). Zadovoljstvo životnim prostorom se, između ostalog, proučava i zato što predstavlja važan kriterij za ocjenjivanje ukupnog zadovoljstva i kvalitete života ljudi, pri čemu ekološka svijest i svijest o kvaliteti prirodne sredine čine i srž kasnijih proekoloških aktivnosti i zaštite životne sredine (Hackett, 1993).

U višedimenzionalnom diskursu koji opisuje ovaj konstrukt dolazi do integriranja svih prostornih, funkcionalnih, estetskih i socijalnih karakteristika koje možemo pripisati nekom prostoru (Bonnes, Bonaiuto, Aiello, Perugini, Ercolani, 1997). S obzirom na to da u se te karakteristike ubrajaju i negativni aspekti životne sredine, predmet proučavanja stručnjaka iz oblasti ekoloških znanosti obuhvaća i ljudsku percepciju globalnog zagrijavanja, klimatskih promjena, povećanja stanovništva na Zemlji, nedostatka hrane, zagađenja zraka, površinskih voda i tla, korištenja nuklearne energije i sličnih ekoloških problema i rizika. U ispitivanjima zadovoljstva kvalitetom ekoloških elemenata života u urbanim sredinama autori su uglavnom i fokusirani na negativne aspekte zapostavljajući ponekad pozitivne primjere istog (Robin, Matheau-Police, Couty, 2007).

Najčešći laički stavovi o ugroženosti kvalitete života odnose se na očigledne ekološke probleme (zagađenja), odnosno (ne)kvalitetu i oskudicu zdravog tla, vode i zraka, iza čega slijede problemi nužno posredovani globalnom sviješću o ugroženosti sredine, kao što je globalno zagrijavanje (Pušić, Pajvančić, 2010). S jedne strane oslikava se ekološka svijest formirana na temelju neposrednog iskustva u lokalnom kontekstu, a s druge svijest formirana u okviru globalnog diskursa okruženja uz utjecaj dominantnih sociokulturnih obrazaca (Pušić, Pajvančić, 2010), što sasvim odgovora pretpostavkama da na ljudsku svijest o različitim oblicima zagađenja najviše utječu dvije grupe faktora: osobno iskustvo i eksterni izvori informacija. Senzorno, direktno iskustvo je ipak najinformativniji izvor podataka pri formiranju osobne percepcije o ekološkim problemima upotpunjeno informacijama koje osoba stječe preko opažanja uzroka osobnih zdravstvenih problema (Bickerstaff, Walker, 2001). Direktno iskustvo dopunjeno je sekundarnim iskustvom, podacima koje ljudi stječu razgovorom s drugim ljudima i kroz medije (Gooch, 1996). U ovom istraživanju, bavili smo se prvim navedenim vidom iskustva, odnosno faktorima koji su utkani u izgradnju neposrednog iskustva s ekološkim problemima. Ovo pita-

nje je naročito važno kada se u obzir uzmu rezultati koji pokazuju da je utjecaj eksternih izvora informacija na percepciju javnog mnijenja u vezi sa zagađenjima životne sredine minimalan i da, kada eksterne informacije nisu u skladu s osobnim iskustvom, često dolazi do njihovog negiranja ili potiskivanja (Bickerstaff, Walker, 2001).

METODOLOGIJA

Činjenica je da su problemi kvalitete životne sredine u Srbiji, ali i regiji, velika nepoznanica jer složenija, interdisciplinarna i strateški orijentirana istraživanja koja bi imala nacionalni karakter, zapravo ne postoje (Pušić, Pajvančić, 2010). Iz tog razloga, ova deskriptivna, i djelomično korelacijska studija, za cilj ima odrediti:

(1) koji su najzastupljeniji ekološki problemi koji se vežu za određene dijelove grada (periferija i centar grada) i postoji li između njih značajna razlika?

Objektivni atributi životne sredine uvijek prolaze kroz kognitivni proces evaluacije i postaju subjektivne ocjene koje doprinose završnom smjeru i intenzitetu zadovoljstva nekom sredinom (Amérigo, Aragones, 1997). Subjektivne procjene atributa sredine, pa i ekoloških problema, pod utjecajem su brojnih sociodemografskih i osobnih karakteristika (Poortinga, Steg, Vlek, 2004), tako da je sljedeći cilj ove studije prikazati:

(2) potencijalne razlike u percepciji ovih problema u zavisnosti od demografskih varijabli kao što su: spol, dob, obrazovanje i ekonomski status.

Osim teorijskog, ova studija ima i praktičan značaj u stvaranju jasnih ideja koje bi prethodile i pomogle adekvatnom provođenju ekoloških društvenih akcija, ali dala poticaj za daljnja, bolja i složenija ispitivanja u ovoj oblasti u regiji.

Uzorak

U istraživanju je formiran djelomično stratificirani uzorak ispitanika prema najvažnijim demografskim varijablama. Na početku, od ukupnog broja naselja koja čine teritorij grada Novog Pazara, formirane su regije: centar, gradska naselja i periferija grada. Da bi granice bile jasnije i oštrije u ispitivanje su uključeni samo punoljetni ispitanici iz *centra grada* i *periferije*. Kako bi se izbjegao utjecaj tzv. *susjedskog halo efekta* i konformiranja (*neighbourhood halo effect*), za ispitanike s periferije uzeti su stanovnici iz periferijskih naselja koja se nalaze na četiri različite strane grada.

Prethodne studije koje su se bavile pitanjima postojanja i manifestiranja ekološke svijesti i ekološke brige izdvajaju pet socijalno-demografskih varijabli koje su učestalo dovodene u korelaciju s individualnom ekološkom zabrinutošću: dob, spol, klasnu pripadnost ili primanja, mjesto stanovanja i političku orijentaciju (Fransson, Gärling, 1999). Iz našeg istraživanja isključena je jedino politička orijentacija koju smo zamijenili varijablom „obrazovanje” koja se također spominje u drugim studijama.

Nakon inicijalnog ispitivanja i određivanja stratifikacijskih kvoti, slučajnim odabirom formiran je konačni uzorak od 150 ispitanika, djelomično stratificiran po unaprijed određenim demografskim kvotama: centar-periferija (raspon od 45 do 55%), spol (raspon od 40 do 60%), obrazovanje (minimum po 15% za kategorije s osnovnom školom i visokim obrazovanjem).

Postupak i kategorije odgovora

U okviru psihometrijskog pristupa u istraživanjima percepcije ekoloških rizika i problema uglavnom se primjenjuju liste ekoloških rizika koji su izabrani od strane samog istraživača pri čemu je cilj otkriti koji se ekološki problemi opažaju kao veći, opasniji, i zašto (Gustafson, 1998). Danas postoji više primjera ovih lista, pa i Skala za procjenu problema okoliša u urbanim sredinama (Robin, Matheau-Police, Couty, 2007). Takav pristup više je baziran na otkrivanju razlika između opaženih problema, nego razlika u onima koji te probleme opažaju. Kvalitativni pristup koji bi koristio otvorena pitanja koja dozvoljavaju ispitanicima da sami navode rizike koje opažaju mnogo se rjeđe primjenjuje (Gustafson, 1998). Još su rjeđe studije koje se u okviru ovog pristupa bave konkretno i samo fizičkim, ekološkim problemima¹ koje ispitanici opažaju u svojoj neposrednoj sredini.

Ipak, s obzirom da smo za cilj imali utvrditi subjektivnu percepciju problema, pri ispitivanju nije ponudena lista ekoloških problema na kojoj bi ispitanici rangirali pojedine probleme (kako im oni ne bi bili sugerirani), već se od njih tražilo da *sami označe* koja su to tri ključna ekološka problema u njihovoj neposrednoj životnoj sredini koja im najviše smetaju. Osim toga, ispitanici su navodili razloge zašto im to smeta, njihovo viđenje uzroka tih problema te vide li neko rješenje za te probleme.

Prikupljeni uzorak odgovora obrađen je metodom konceptualne analize sadržaja, utvrđivanjem postojanja određenih kategorija ekoloških problema. Sistem kategorija određen je tokom prvobitnog kodiranja, te je primijenjeno *fleksibilno kodiranje* koje podrazumijeva da nazivi i broj kategorija nisu određeni unaprijed, već se određuju nakon prvobitnog popisivanja. Konačan sistem kategorija uključivao je samo one koje su bile zastupljene u bar 5% odgovora, i to su:

- a) Smeće: smeće po ulicama, unutrašnjosti stambenih prostora, kao i prljavština (npr. prljave ulice). Ne uključuje deponije.
- b) Zagađenost rijeke: kanalizacija i industrijske vode koje se izljevaju u rijeku, čvrsto smeće koje se baca u rijeku i sl.
- c) Zagađenost zraka: ispušni plinovi, smog, dim i industrijska isparavanja.
- d) Promet: gust promet, nepropisno parkiranje (npr. na zelenim površinama, pločnicima), nefunkcionalna signalizacija, neadekvatan javni prijevoz.
- e) Ulična infrastruktura: neasfaltirani putovi, oštećen kolnik (npr. rupe na cesti), nepostojanje pločnika i pješačkih prijelaza i ostalo što otežava kretanje ljudi i automobila.
- f) Buka: svi oblici nepoželjnih zvukova, od prometne buke, industrijske buke, do izvora buke iz kafića i privatnih domaćinstava.
- g) Deponiji: negativni efekti (blizina, smrad, zaraza) koji potječu s registriranih i divljih deponija.
- h) Zbijenost: osjećaj zbijenosti, prevelike blizine drugih ljudi ili previše ljudi na malom prostoru (fizička i socijalna zbijenost).

¹ Bez ekonomskih problema, nedostatka zaposlenja i sličnih socijalno-kulturoloških problema

- i) Infrastruktura: svi oblici infrastrukture osim ulične (posebno izdvojene zbog velike učestalosti u odgovorima ispitanika): struja, voda, kanalizacija i sl.
- j) Zelenilo: nedostatak zelenih površina ili njihovo uništavanje.
- k) Životinje: psi lutalice, ali i divlje životinje kao što su lisica, lasica, zmije.
- l) Ostalo: svi preostali oblici problema koji nisu pojedinačno imali više od 5% (npr. isušivanje jezera, zagađenje tla, nedostatak igrališta za djecu i sl).

Instrumenti i statistička obrada

Ispitanici su ispitani pomoću polustrukturiranog intervjua koji se sastojao od nekoliko tematskih pitanja. Podaci su statistički analizirani u programskom paketu SPSS 16.0 uz korištenje deskriptivne statistike i korelacijske analize. Odgovori na drugi dio intervjua (uzroci zagađenja, moguća rješenja i sl.) analizirani su kvalitativno.

REZULTATI

Ukupan broj ispitanika je bio 150, uzrasta od 18 do 73 godine ($M=36,20$; $SD=14,974$). Ostale demografske karakteristike uzorka imale su sljedeću raspodjelu:

Tablica 1. Demografske karakteristike uzorka

spol	%	obrazovanje	%	dio grada	%	ekonomski status	%
muški	47,3	osnovna škola	15,3	centar	54,0	nizak	17,0
ženski	52,7	studenti	38,7	periferija	46,0	niži srednji	39,0
		srednja škola	30,0			viši srednji	29,0
		više/visoko	16,0			visok	15,0

Pregled glavnog dijela rezultata započet ćemo podacima o najčešće izdvojenim ekološkim problemima na cjelokupnom uzorku ispitanika:

Tablica 2. Najčešće kategorije izdvojenih ekoloških problema

smeće	zagađena rijeka	zagađen zrak	promet	ulična infrastruktura	deponiji
54%	40%	42%	23,3 %	26,7 %	21,3 %
buka	zbijenost	infrastruktura	zelenilo	životinje	ostalo
26%	9,3 %	30,7%	14,7 %	11,3 %	7,9 %

Svakako je najzanimljiviji podatak da nismo dobili niti jednu statistički značajnu razliku na varijablama spol, dob i obrazovanje, već se čini da je najveći utjecaj na percepciju ekoloških problema imao, i do značajnih razlika u odgovorima doveo, život u centru grada ili na periferiji, kao i djelomično ekonomski status.

Analizirana je razlika u proporcijama odgovora između žitelja ova dva dijela grada (hi-kvadrat testom uz Yatesovu korekciju za tablice 2x2) i došlo se do sljedećih rezultata. Statistički značajna razlika u odgovorima postoji za kategoriju smeće ($\chi^2_{(1)}=10,292$; $p=,001$; $\Phi=-,275$), i kategoriju promet ($\chi^2_{(1)}=20,188$; $p<,001$; $\Phi=-,383$), pri čemu osobe koje žive u centru imaju daleko veći problem s ovim karakteristikama života u gradu. Ne postoje razlike u percepciji zagađenosti rijeke ($\chi^2_{(1)}=2,685$; $p=,101$), vjerojatno zato što rijeka teče kroz cijeli grad, kao ni u percepciji zagađenosti zraka ($\chi^2_{(1)}=1,436$; $p=,231$) jer se zbog neplanske gradnje tvornice nalaze po cijelom gradu, pri čemu u centru situaciju dodatno komplicira već spomenuta velika gustoća prometa. Problemi s uličnom infrastrukturom nisu značajno različiti, ali su zato utvrđene statistički značajne razlike u ostaloj infrastrukturi (vodovodna i kanalizacijska, struja i telefon), s izraženo visokim razlikama u korist periferije ($\chi^2_{(1)}=52,222$; $p<,001$; $\Phi=,605$). Problemi s deponijima također su izraženiji u perifernim dijelovima grada ($\chi^2_{(1)}=34,935$; $p<,001$; $\Phi=,499$), a slična je situacija i s divljim životinjama i životinjama lualicama ($\chi^2_{(1)}=4,667$; $p=,031$; $\Phi=,176$). S druge strane, problemi s bukom daleko su izraženiji u centru grada ($\chi^2_{(1)}=7,721$; $p=,005$; $\Phi=-,242$), kao i problemi s nedostatkom zelenila ($\chi^2_{(1)}=19,845$; $p=,000$; $\Phi=-,383$) i zbijenošću ($\chi^2_{(1)}=4,923$; $p=,026$; $\Phi=-,204$).

Po pitanju potencijalne veze s ekonomskim statusom uviđa se velika sličnost s prethodno navedenim rezultatima jer veći postotak ispitanika s boljim ekonomskim statusom živi u centru grada, dok najveći dio ispitanika s nižim ekonomskim statusom živi u perifernim naseljima. Ispitanici s boljim ekonomskim statusom statistički značajno više opažaju ekološke probleme sa smećem, prometom, bukom, a oni s nižim probleme s infrastrukturom, deponijima i divljim životinjama.

Rezultati o percipiranim uzrocima i potencijalnim rješenjima navedenih ekoloških problema zbog konceptualne smislenosti i lakšeg praćenja izneseni su u odgovarajućim dijelovima rasprave.

RASPRAVA

U neke od fizičkih faktora koji su do sada izdvojeni kao prediktori zadovoljstva životnom, stambenom sredinom ubrajaju se izgrađenost infrastrukture (naročito struje i vode), ali i održavanje i uređenost prostora, nivo buke i zbijenost (prema Amérigo, Aragones, 1997). Od specifičnih ekoloških problema koji su predviđali zadovoljstvo ekološkom sredinom u jednoj šangajskoj studiji izdvojili su se zagađenost vode, zraka i tla, nedostatak zelenila, odlaganje smeća i buka (Shen, Saijo, 2008). U istraživanju na hrvatskom nacionalnom uzorku (Cifrić, 2005), ispitanici su kao najviše zabrinjavajuće ekološke probleme naveli neodgovarajuće zbrinjavanje komunalnog otpada, gomilanje opasnog otpada i zagađenost hrane, a najmanje zabrinjavajući su zagađenost pitke vode, rijeka, jezera i mora, kao i odumiranje šuma. Slično kao u navedenom istraživanju, i naši ispitanici kao najveći problem percipiraju nagomilavanje i neadekvatno manipuliranje smećem. Za razliku od hrvatskih ispitanika, naši ispitanici na sljedećem nivou izdvajaju zagađenost rijeka i zraka. U sličnom istraživanju (Pušić, Pajvančić, 2010), najveći posto-

tak ispitanika kao glavne globalne ekološke probleme navodi upravo zagađenje zraka, vode i tla (32,6%), ali i nedostatak ekološke svijesti (24,6%) i globalno zatopljenje (23,3%). Sva tri navedena ekološka problema u tom istraživanju predstavljaju faktore koji bitno određuju kvalitetu života ispitanika, ali se razlikuju po tome što ih nije sve moguće neposredno opaziti. Naši rezultati se u potpunosti poklapaju s pretpostavkom da ispitanici u najvećoj mjeri prepoznaju probleme koje mogu konkretno opaziti u svom neposrednom okruženju (Bek, 2001), kao što su zagađenje uslijed divljih deponija; gradski smog u zraku, prljave rijeke i sl, a ne opće probleme na globalnom nivou (zagrijavanje Zemlje, promjena klime, porast stanovništva i sl). Vezano uz to, kao sljedeća grupa bitnih problema u našoj studiji izdvajaju se pitanja infrastrukture, od ulične i prometne, do strujne, kanalizacijske i sl. Međutim, ovi problemi dopunjeni su pojavom novih negativnih aspekata tehnološkog i civilizacijskog razvoja čovječanstva, prije svega pojavom buke, divljih deponija, zbijenosti, nedostatka zelenila, i dr. Multivarijatna analiza u navedenom hrvatskom istraživanju, izdvojila je upravo dva faktora „klasični ekološki problemi“ i „novi ekološki problemi“ (Cifrić, 2005).

Demografske karakteristike i ekološki problemi

Po pitanju utjecaja sociodemografskih karakteristika na opažanje ekoloških problema postoje dosta nekonzistentni podaci, mada većina pokazuje da žene opažaju veću ekološku opasnost po zdravlje nego muškarci. U psihometrijskim studijama došlo se do zaključka da nema značajnih razlika između muškaraca i žena po tome koje ekološke probleme opažaju, već da te razlike postoje u pripisanom intenzitetu tih opasnosti jer žene pripisuju svim ekološkim problemima veću opasnost (Davidson, Freudenburg, 1996; Flynn, Slovic, Mertz, 1994). U kvalitativnim istraživanjima koje smo opisali u uvodnim redovima, žene kao rizike češće navode ekološke probleme (npr. izvore moguće zaraze), dok su muškarci češće opterećeni rizicima po sigurnost, kao što su na primjer povrede na radu (Fischer, Morgan, Fischhoff, Nair, Lave, 1991). Muškarci bijele rase ubrajaju se u grupu ljudi koji najmanje primjećuju ekološke probleme, što po nekim autorima sugerira utjecaj drugih varijabli, kao što su sociopolitički faktori veće moći, višeg statusa, i donekle otuđenja od prosjeka i opće populacije (Flynn, Slovic, Mertz, 1994).

Većina stranih studija govori da je dob u negativnoj, a obrazovanje u pozitivnoj korelaciji s opažanjem ugroženosti od različitih okolišnih čimbenika, tj. da mlađe osobe i individue s višim stupnjem obrazovanja pokazuju tendenciju veće brige o kvaliteti karakteristika okoliša, nego stariji i manje obrazovani stanovnici (prema Shen, Saijo, 2008). Iako su i u istraživanjima u regiji (Cifrić, 2005) utvrđene statistički značajne razlike na nekim sociodemografskim obilježjima, ovdje to nije bio slučaj, vjerojatno uslijed specifičnosti metodološkog postupka.

Kao što smo već vidjeli, do značajnih razlika u percepciji tipova ekoloških problema doveo je život u centru grada ili na njegovoj periferiji, dok ostale sociodemografske varijable, osim ekonomskog statusa uglavnom nisu pokazale razlike. Ako uzmemo u obzir podatke da demografske varijable uglavnom objašnjavaju samo 15% varijance ekološke brige, onda je očigledno da ozbiljnije faktore i utjecaje treba tražiti na drugom mjestu,

prije svega u specifičnim ekološkim problemima i specifičnim psihološkim karakteristikama (Van Liere, Dunlap, 1980).

Što se tiče razlika u percepciji u odnosu na različit ekonomski status ispitanika, ranije je sugerirano da su siromašnije grupe stanovnika većim dijelom ograničene na urbana područja s nižim statusom ekološke i životne kvalitete. Upravo ovi postojeći uvjeti života, prije nego socijalni milje, stvaraju i održavaju javnu apatiju, dalje neplansko iskorištavanje životne sredine i generalno propadanje fizičke sredine i uvjeta u njoj (Bickerstaff, Walker, 2001). Kada je izbor mjesta za život ograničen ekonomskim mogućnostima, osobni izbor doživljava se kao nametnut i neželjen, tako da nije neobično zašto se onda i sredina dodatno opaža kao negativna. U Srbiji generalno, pa i u Novom Pazaru, osobe s boljim ekonomskim statusom još uvijek radije biraju život u centralnim dijelovima grada tako da nije neobično zašto se u ovoj grupi ispitanika ističu problemi karakteristični za život u centru.

Mogući razlozi za nejasne rezultate dobivene u postojećim istraživanjima, a koji se tiču smjera i intenziteta veze između većine demografskih varijabli i opažanja ekoloških problema (specifičnih i generalnih) su brojni, a najvjerojatniji je miješanje više demografskih varijabli i njihovo preklapanje. Jedan od primjera je spomenuta šangajska studija koja je pokazala da su muškarci generalno više ekološki zabrinuti od žena, što je suprotno rezultatima većine ostalih istraživanja. Međutim, ista studija je pokazala i da su obrazovaniji stanovnici zabrinutiji od ostalih, pri čemu su muškarci činili značajno veći dio te grupacije nego žene u Kini, tako da je došlo do preklapanja utjecaja dvije vrste varijabli. Također, osim rijetkih studija u zemljama u razvoju, većina radova bavila se proučavanjem ponašanja ljudi iz razvijenih zemalja što može donekle davati specifične rezultate jer se smatra da je ovdje u pitanju kompleksna interkorelacija faktora koji su pod utjecajem regionalnih i kulturoloških razlika te nije uvijek uputno vršiti usporedbe rezultata studija iz različitih dijelova svijeta.

Percepcija uzroka ekoloških problema

Veći dio dobivenih rezultata poklapa se s identificiranim grupama problema u istraživanju u Vojvodini gdje su izdvojene sljedeće grupe uzroka postojećih ekoloških problema (Pušić, Pajvančić, 2010): a) nedovoljna primjena zakona iz ove oblasti (nekažnjavanje velikih zagađivača); b) nedovoljna zainteresiranost i angažiranost građana u rješavanju ekoloških problema; c) nedostatak odgovornosti u društvu; ali i d) nepostojanje odgovarajućih zakona i propisa u ovoj oblasti; e) nedovoljna informiranost građana o ekološkim rizicima. U našem istraživanju ispitanici su grupirali neke od navedenih razloga pri čemu su na prvom mjestu izdvojili lošu ekonomsku situaciju, loše upravljanje nadležnih gradskih organa i dezorganizaciju komunalnih službi. Slijedi nemar, neobrazovanost i neinformiranost građana (drugi i peti razlog u navedenoj studiji), a na kraju se izdvaja i nedovoljna primjena postojećih (toleriranje nekih očiglednih prekršaja) i nedostatak efikasnijih zakona (prvi i četvrti navedeni razlozi).

Možemo zaključiti da se u posljednjih nekoliko godina situacija po ovom pitanju očigledno nije mnogo promijenila te da i dalje postoji neslaganje između zahtjeva i realiza-

cije tih zahtjeva, prije svega od strane državnih organa, ali i od samih građana. Također se slažemo s navedenim autorima da pitanje ekoloških problema ne može biti promatrano isključivo iz pasivnog ugla i cjelokupna očekivanja podvesti pod državni aparat. Izgleda da se time vrši, u izvjesnoj mjeri, i *prijenos odgovornosti* s osobnih mogućnosti i obaveza samih građana.

Prijedlozi za rješavanje ekoloških problema

Kao posljednji dio u kvalitativnoj analizi odgovora ispitanika, izdvojit ćemo nekoliko ilustrativnih primjera prijedloga za rješavanje spomenutih ekoloških problema. Ono što je izvjesno jest da bez obzira na demografsku strukturu veći dio građanske populacije ima uvid u mogućnosti rješavanja većine postojećih problema što još jednom potencira važnost uključivanja stanovništva u procese upravljanja životnom sredinom. Također se time potvrđuje i navedena teza o prijenosu odgovornosti iako je izvjesno da se bez ozbiljnijeg uključivanja državnog aparata ovi prijedlozi ne mogu realizirati u realnosti.

S obzirom da se obrada i uklanjanje smeća izdvojilo kao najveći problem, nije neobično što su ispitanici bili najrječitiji i najkreativniji baš po pitanju ovog pitanja. Povećanje broja kontejnera za reciklažu, postavljanje običnih kontejnera na maloj razdaljini od kuća, uvođenje specijaliziranog odlaganja otpada (podjela posebnih vrećica za sakupljanje otpada u domaćinstvima, s određenim danom u tjednu kada se iz naselja odnosi otpad, koji mora biti na odgovarajući način zapakiran) samo su neki od primjera koji upućuju na najvažnije elemente ovog problema.² Premještanje magistralnih putova na rubove grada kako bi se smanjila buka i prometna gužva, premještanje tvornica na lokacije van grada, postavljanje obaveznih filtara ili kolektora za kanalizaciju i ispušne plinove na već postojeće tvornice, modernizacija vodovodne i kanalizacijske infrastrukture, npr. povećanje profila cijevi za kanalizaciju, neki su od ostalih, najčešćih prijedloga.

Za kraj je bitno naglasiti da su sami građani svjesni važnosti edukacije kao instrumenta prevencije jer je često spominju kao dio ukupnog rješenja ekoloških problema. Ipak, oni su također svjesni i da proces edukacije mora ići paralelno s usvajanjem i, još važnije, izvršavanjem zakonskih normi i kazni. Veći značaj komunalne policije i drugih institucija za zaštitu životne sredine jedan je od prioriteta. Jasnija pravila i propisi oko legalizacije izgradnje, upravljanja industrijskim i privatnim otpadom, ograničavanje i poštivanje radnog vremena kafića, poštivanje prometnih pravila primjeri su konkretnih prioriteta za koje je zajedničko uvjerenje građana o neminovnosti primjenjivanja strožih kazni sve dok predviđeno i očekivano ponašanje ne pređe u prakticirano ponašanje. Zanimljivo je primijetiti da se upravo kažnjavanje predstavlja kao najvažnije i najbrže primjenjivo rješenje po mišljenju naših ispitanika.

² Jedan od zanimljivijih komentara je svakako bio i onaj da treba potaknuti radnike komunalnih službi da što bolje obavljaju svoje poslove tako što ih ne bi predstavljali kao „čistače“, već kao ljude koji obavljaju veoma važan i human posao.

ZAKLJUČAK

Javnost će imati veliku ulogu u formiranju, provođenju i nadgledanju programa za rješavanje ekoloških problema u budućnosti, tako da je poznavanje intrinzičnih motiva i specifičnosti percepcije ekoloških problema kod opće populacije jedan od vitalnih zadataka za današnje studije iz oblasti ekološke psihologije. U skladu s time, porast interesa, kako akademskog tako i političkog, za ozbiljne studije percepcije ekoloških problema prosječnog čovjeka današnjice sasvim je očekivan (Bickerstaff, Walker, 2001). Iz dosadašnjih rezultata može se zaključiti da se javlja podvojenost problema na „moje osobne probleme“ i probleme koji se tiču nekog drugog (Pušić, Pajvančić, 2010), kao i da individue pri evaluaciji problema u životnoj sredini daju više psihološkog značaja onim problemima koji su zasićeni faktorima uključenosti i kontrole, drugim riječima, njihova zabrinutost povodom ovih problema zavisi u velikoj mjeri od toga jesu li osobno uključeni u taj problem i imaju li nad njim nekakvu kontrolu (García-Mira, Real, Romay, 2005). Problemi se doživljavaju kao manje ozbiljni ako podrazumijevaju visoku uključenost subjekta, a ozbiljni ako podrazumijevaju niži stupanj kontrole, manju uključenost i veću udaljenost (Uzzell, 2000). Prema fenomenu *okolišne hiperopije* (dalekovidnosti), lokalni ekološki problemi opažaju se kao manje opasni od globalnih, osim ako izazivaju direktnu štetu. Na taj način, smatraju neki autori, trebalo bi ove rezultate primijeniti u edukativnim programima i naglašavati interpretaciju globalnih ekoloških problema u lokalnom kontekstu (García-Mira, Real, Romay, 2005). Glavni argument na kome bismo mogli zasnovati rješavanje ekoloških problema upravo je direktno iskustvo ljudi, jer ako čovjek „na svojoj koži“ osjeti sve posljedice nastalih ekoloških problema, shvatit će i važnost njihovog rješavanja. Rješavanjem sitnijih, smatramo, doći će do porasta svijesti o njihovoj povezanosti s krupnijim problemima i potrebi očuvanja životne sredine radi očuvanja čovječanstva. Važno je primijetiti da fizički problemi u životnoj sredini ne predstavljaju samo fizičke neugodnosti po građane, već vrše i značajan psihički pritisak. Uz to su vezani i komentari naših ispitanika koji su često pri intervjuiranju osim fizičkih neugodnosti naglašavali i važnost estetske dimenzije (npr. „smeće je ružno za gledanje“), a prije svega psihološke posljedice ekoloških problema (sramota, stid, bijes i stres povodom prisustva nekih ekoloških problema i njihovog nerješavanja).

Stoga smatramo da se odgovarajuća ekološka politika treba zasnivati na znanstvenim saznanjima koja su nastala kao rezultat interdisciplinarnе suradnje znanstvenika, koja doprinose izmjeni standardnih shema ponašanja, potrošnje i odnosa prema životnoj sredini. Znanstvena istraživanja u oblasti socijalne ekologije, ekološke psihologije i drugih srodnih znanstvenih disciplina trebaju pružiti temelje za humaniji odnos čovjeka prema sredini u kojoj živi, kao i usuglašenost težnji prema većem bogatstvu i blagostanju sa zahtjevima očuvanja neophodne ekološke ravnoteže u prirodi (Marković, 2005).

LITERATURA

- Amérigo, M., Aragones, J.I. (1997). A theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 17 (1), 47-57.
- Bek, U. (2001). *Rizično društvo*. Beograd: Vilip Višnjić.
- Bickerstaff, K., Walker, G. (2001). Public understandings of air pollution: the 'localisation' of environmental risk. *Global Environmental Change*, 11, 133-145.
- Bonnes, M., Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Ercolani, A.P. (1997). *A transactional perspective on residential satisfaction*. In Després, C., Piché, D. *Housing Surveys: Advances in Theory and Methods*. Québec, Canada: CRAD Université Laval.
- Cifrić, I. (2005). Ekološka zabrinutost: Percepcija ekoloških problema kao zabrinjavajućih. *Socijalna ekologija*, 14 (1-2), 1-28.
- Davidson, D.J., Freudenburg, W.R. (1996). Gender and Environmental Concerns: A Review and Analysis of Available Research. *Environment and Behavior*, 28, 302-339.
- Fischer, G.W., Morgan, M.G., Fischhoff, B., Nair, I., Lave, L.B. (1991). What Risks Are People Concerned About? *Risk Analysis*, 11 (2), 303-314.
- Flynn, J., Slovic, P., Mertz, C.K. (1994). Gender, Race, and Perception of Environmental Health Risks. *Risk Analysis*, 14 (6), 1101-1108.
- Fransson, N., Gärling, T. (1999). Environmental concern: Conceptual definitions, measurement methods, and research findings. *Journal of Environmental Psychology*, 19 (4), 369-382.
- García-Mira, R., Real, J.E., Romay, J. (2005). Temporal and spatial dimensions in the perception of environmental problems: An investigation of the concept of environmental hyperopia. *International Journal of Psychology*, 40 (1), 5-10.
- Gooch, G.D. (1996). Environmental concern and the Swedish press: a case study of the effects of newspaper reporting, personal experience and social interaction on the public's perception of environmental risks. *European Journal of Communication*, 11, 107-127.
- Gustafson, P.E. (1998). Gender Differences in Risk Perception: Theoretical and Methodological Perspectives. *Risk Analysis*, 18 (6), 805-811.
- Hackett, P.M.W. (1993). Modeling environmental concern: Theory and application. *The Environmentalist*, 13, 117-120.
- Hinić, D. (2012). *Ekološka psihologija*. Novi Pazar: Državni univerzitet u Novom Pazaru.
- Korać, Ž. (1978). *Čovek i grad*. Beograd: Glas.
- Marković, Z. (2005). *Socijalna ekologija*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Poortinga, W., Steg, L., Vlek, C. (2004). Values, environmental concern, and environmental behavior. *Environment and Behavior*, 36, 70-93.
- Pušić, L.J., Pajvančić, A. (2010). Odnos građana Vojvodine prema ekološkim problemima. *Socijalna ekologija*, 19 (3), 273-292.
- Robin, M., Matheau-Police, A., Couty, C. (2007). Development of a scale of perceived environmental annoyances in urban settings. *Journal of Environmental Psychology*, 27 (1), 55-68.

- Shen, J., Saijo, T. (2008). Reexamining the relations between socio-demographic characteristics and individual environmental concern: Evidence from Shanghai data. *Journal of Environmental Psychology*, 28 (1), 42–50.
- Sundstrom, E., Bell, P.A., Busby, P.L., Asmus, C. (1996). Environmental Psychology 1989-1994. *Annual review of Psychology*, 47, 485-512.
- Uzzell, D.L. (2000). The psycho-spatial dimension of global environmental problems. *Journal of Environmental Psychology*, 20 (4), 307–318.
- Van Liere, K.D., Dunlap, R.E. (1980). The Social Bases of Environmental Concern: A Review of Hypotheses, Explanations and Empirical Evidence. *Public Opinion Quarterly*, 44 (2), 181-197.

DIFFERENCES IN PERCEPTION AND ATTITUDES TOWARD ENVIRONMENTAL ISSUES OF THE CITIZENS OF NOVI PAZAR

Darko Hinić

Summary

In this research, we address the first group of questions, i.e. we analyze the factors that underline the formation of direct experience with environmental issues, with a particular aim to establish a potential link between living in certain areas of a town (the outskirts and town center) and perception of specific environmental issues.

Having implemented a semi-structured interview, we employed conceptual content analysis and determined the frequencies of perceived categories of environmental issues with 150 respondents (partially stratified sample according to predetermined demographic quotas for gender, age, education, economic status and place of residence).

The most important finding is that although differences according to gender, age and education were not identified, significant differences in responses appeared among the residents of different parts of the town (town center or outskirts). Finally, the respondents have grouped the causes of the existing environmental issues into the following categories: poor economic situation and inadequate management by the authorities, citizens' negligence, the lack of information, insufficient enforcement of the existing laws and the lack of new efficient ones.

Key words: *environmental contaminants, environmental issues, city areas, perception of environment, residential satisfaction*

UNTERSCHIEDE IN DER WAHRNEHMUNG DER ÖKOLOGISCHEN PROBLEME BEI DEN BEWOHNERN VON NOVI PAZAR

Darko Hinić

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit haben wir uns mit der ersten Gruppe der Fragen befaßt, bzw. mit den Faktoren, die im Aufbau der unmittelbaren Erfahrung mit ökologischen Problemen eingebaut sind, mit dem Ziel, eine mögliche Verbindung des Leben in einem bestimmten Stadtteil (Stadttrand oder Stadtzentrum) mit der Wahrnehmung spezifischer ökologischer Probleme festzustellen. Unter Anwendung des halbstrukturierten Interviews, mit Hilfe der Methode der konzeptuellen Inhaltsanalyse wurde die Frequenz von perzipierten Kategorien der ökologischen Probleme festgestellt, an einem Muster von 150 Befragten, teilweise stratifizierten nach im Voraus bestimmten demografischen Quoten für das Geschlecht und Alter, die Bildung, den ökonomischen Status und den Wohnort.

Der wichtigste Befund ist, dass keine Unterschiede hinsichtlich des Geschlechtes, des Alters und der Bildung festgestellt worden sind, sondern es wurden statistisch relevante Unterschiede bei Antworten von Bewohnern aus verschiedenen Stadtteilen (Stadtzentrum und Stadttrand) festgestellt. Die Befragten haben die Ursachen für die bestehenden ökologischen Probleme in ein paar Gruppen eingeordnet und zwar: schlechte Wirtschaftslage, schlechte Arbeit von Behörden, Schlamperei und die unzulängliche Informiertheit der Bürger, sowie ungenügende Anwendung von bestehenden und Mangel an wirksameren Gesetzen.

Schlüsselwörter: *Ökologische Probleme, Stadtteile, Wahrnehmung der Umwelt, Umweltverschmutzer, Zufriedenheit mit der Umwelt*

